

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Бабки Володимира Леонідовича **«Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні»**, поданої на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія

Зв'язок між меморіальними практиками та політичними процесами став очевидним у контексті як вітчизняних реалій, так і на підставі досвіду інших країн та епох. Актуалізували цей зв'язок у якості наукової та практичної проблеми події останніх років, коли питання історії в Україні були активно використані в конфлікті ідентичностей, що, у свою чергу, був складовою частиною одразу кількох процесів – націюстановлення, боротьби політичних груп за владу, інформаційно-психологічних операцій з внутрішньополітичної дестабілізації.

Тому тема дисертаційного дослідження В.Бабки є, безперечно, актуальною в науковому та практичному сенсах.

Формулювання головної проблеми, яку намагається розв'язати дослідник, міститься вже в самій назві роботи. Йдеться, очевидно, про феномен інструменталізації політики пам'яті, а конкретніше – її використання з метою досягнення цілей, що лежать за межами феноменів суспільної свідомості, і належать, головним чином, до форм і засобів владарювання та управління.

Разом з тим, зміст дисертації розкриває більш широке коло проблем та сфокусований на політиці пам'яті, що тлумачиться автором, передовсім, як «нова сфера державного управління», що окреслюється у зв'язку з проблемами новітнього українського державотворення (с.4).

У дисертації послідовно розкривається ціла низка пов'язаних із феноменом політики пам'яті політологічних та суспільствознавчих проблем, питань і концепцій.

Досить детально автор розглядає питання політичного впливу. Спираючись на відповідну академічну традицію та авторитет відомих дослідників В.Бабка дає визначення поняттю політичного впливу: «процес взаємодії суб'єктів політичної системи, виражений в діях агента впливу, метою та/або наслідком яких є зміна поведінки, поглядів, почуттів адресата впливу в середовищі політичного буття чи зміна самого середовища» (с.14). Далі дослідник встановлює співвідношення між поняттями «влада» і «вплив» та характеризує основні наукові підходи до їх розрізнення (кратологічний, структурно-функціональний, соціально-психологічний (ресурсний) та «синонімічний»).

Політичний вплив також визначається через його співвідношення з поняттями політичного управління та маніпулювання (с.17). Детально описуються також суб'єкти політичного впливу та їхня типологія, сфери і рівні політичного впливу, канали та комунікативні моделі, в межах яких цей вплив здійснюється.

Наслідки політичного впливу розглядаються в контексті соціально-психологічного, політологічного та соціоструктурного підходів. Структура і технологія політичного впливу характеризується через його функціональні елементи – форму, метод, види і т.д.

Значну увагу дисертант приділяє аналізу стратегій політичного впливу та його функцій, серед яких виокремлюються комунікативні, функції політичного рівня та громадського рівня, функції, що визначаються інтересами суб'єктів впливу. Дисертант докладно описує етапи здійснення політичного впливу, його засоби (серед яких виокремлюються ресурси та інструменти), розрізняє прямі результати та наслідки його здійснення. Успішність політичного впливу та способи його досягнення і визначення визначаються через зміну почуттів, поглядів, поведінки об'єкта цього впливу.

Втім, як справедливо зауважує автор, слід враховувати також зворотний вплив, спрямований від адресата до суб'єкта відповідної дії. (с.35)

Концептуальні основи дослідження історичної пам'яті В.Бабка розглядає на методологічній основі т.зв. меморіальних студій – міждисциплінарного наукового напрямку, що розвинувся впродовж 20-го сторіччя. Об'єктом уваги дослідників, що належать до цієї школи, були різноманітні суспільні практики збереження пам'яті про певні події, місця, персоналії.

Детальний аналіз теоретичних засновків меморіальних студій та їхніх наукових результатів складають вагому частину дисертаційного тексту. Залучення даної інтелектуальної традиції до цілей політологічного дослідження є особливо корисним з огляду на те, що, за визнанням самого дисертанта, відповідний науковий напрям виник у зв'язку з цілком політичним завданням – формуванням спільної європейської ідентичності та створення світоглядної основи для європейської єдності в рамках ЄС. (с.38)

Залучення психологічних підходів до вивчення проблем колективної та індивідуальної пам'яті дає можливість автору виокремити цілу низку принципів функціонування феноменів пам'яті в колективній та індивідуальній свідомості.

Для цілей даного дослідження особливо важливими є студії з питань колективної пам'яті. Серед форм колективної пам'яті В.Бабка виділяє історичну пам'ять, яку визначає в якості «сукупності процесів і результату сприйняття, збереження, відтворення та забування соціокультурними спільнотами спільного культурно-історичного досвіду». Далі, згідно з авторською класифікацією, особливою формою історичної пам'яті є національна пам'ять, до основної функції якої належить збереження «сукупності образів, символів, ціннісних орієнтацій, наративів національної історії, які є найбільш значимими для самоідентифікації, самозбереження та консолідації національної спільноти» (с.43-44).

Значний науковий інтерес викликає авторський аналіз різних форм і моделей колективної пам'яті. В.Бабка слушно зауважує певну дистанцію між офіційними меморіальними дискурсами та стихійними процесами

відображення минулого в колективній свідомості та психології. Йдеться, зокрема, про феномени «живої пам'яті», «комунікативної пам'яті», «культурної пам'яті», що досліджуються сучасними вченими.

Суперечності між офіційним і неофіційним рівнями функціонування феноменів пам'яті тлумачаться автором через положення теорії когнітивного дисонансу Фестінгера, що загалом є досить сміливим аналітичним підходом у даному контексті. Відтак, ці два рівні пам'яті, на думку дисертанта, можуть перебувати в нейтралітеті, доповнювати один одного або ж протистояти один одному.

Основним предметом дослідження в даній дисертаційній виступає політика пам'яті, що визначається автором як сфера взаємодії між історичною пам'яттю та політичним впливом. Розкриттю природи цієї взаємодії та концептуальним підходам, які здатні дану взаємодію адекватно відобразити, присвячений другий розділ дисертації.

Історичну пам'ять В.Бабка розглядає як елемент політичного впливу, що може визначати практично кожен його характеристику – ресурси, засоби, об'єкт, предмет, рівень впливовості, отриманий результат.

Історична пам'ять як об'єкт впливу є формою колективної свідомості, що може набувати бажаних для суб'єкта впливу змістовних характеристик, щоправда, з відчутним ризиком вступити в суперечність із реальним досвідом спільноти чи індивіда. Як ресурс впливу історична пам'ять є різновидом культурно-інформаційних засобів, а як середовище – забезпечує політичний вплив необхідним світоглядним контекстом та асоціативними зв'язками.

Досить детально в даній частині дисертації аналізується співвідношення між базовими поняттями дослідження – «політика пам'яті», «історична політика», «меморіальна політика» та інші, що використовуються у відповідних наукових студіях та підходах різних авторів.

Узагальнюючи теоретичну частину своєї роботи В.Бабка характеризує основні функції політики пам'яті в сучасному політичному та

соціокультурному контексті. За основу береться темпоральний критерій і на його основі виокремлюються три групи функцій політики пам'яті: «функції для минулого», «функції для сучасності», «функції для майбутнього», (с.62)

Окремий підрозділ дисертації присвячений порівняльному аналізу цивілізаційних моделей пам'яті, що розглядаються в контексті інтеграційних завдань державного будівництва. Автор, зокрема, характеризує європейський досвід «подолання минулого» та формування колективної пам'яті (с.75) та, на противагу йому, російську меморіальну традицію, що вимагає від її адепта некритичного приєднання до єдиної імперської пам'яті та ідентичності (с.87). Слушно зауважується в роботі, що вибір моделі пам'яті, її змісту є пов'язаним з цивілізаційним вибором і домінуючою системою цінностей окремої людини і суспільства в цілому.

Найбільш вагому частину дисертаційного дослідження складає детальний, хронологічно послідовний аналіз меморіальних практик в умовах новітньої української державності, що здійснюється автором у 3 і 4 розділах.

В поле зору автора потрапили практично всі найпомітніші суспільні дискусії, політичні акції, нормативні акти та документи державної політики, що стосувалися питань історичної спадщини, оцінки явищ, персоналій і подій вітчизняної історії. В роботі даються зважені і достатньо переконливі характеристики кожного з етапів формування вітчизняної політики пам'яті.

Період становлення атрибутів державності розглядається з точки зору боротьби двох тенденцій – з одного боку, збереження традицій радянської історичної науки та пропагандистських засобів формування колективних уявлень, з іншого – запровадження нових інтерпретаційних схем та змістовного наповнення історичного наративу.

Загалом, упродовж періоду незалежності відбувався складний і суперечливий процес заміни форм колективної свідомості, в основі якого лежав перехід від імперської радянської до національної української форми ідентичності. Дисертація В.Бабки є цінним джерелом для аналізу траєкторії цього переходу на прикладі феноменів історичної пам'яті. При цьому

наголос у роботі зроблено на державній політиці пам'яті, її недоліках і здобутках, а також на політичних наслідках прийнятих у цій сфері державних рішень.

Разом з тим, відзначаючи безперечні авторські наукові здобутки та належний академічний рівень дослідження, слід відзначити окремі недоліки дисертації В.Бабки.

1) На нашу думку, не зовсім виправдано автор включає в предмет свого дослідження розгляд певної кількості політичних колізій та феноменів суспільного життя, що, безперечно, пов'язані з формуванням національної самосвідомості, конфліктами ідентичностей, але все ж перебувають за межами поняття політики пам'яті. Прикладом може бути включення в поле дослідження питань, пов'язаних з прийняттям Закону «Про засади державної мовної політики» (с. 156-157). Пояснення щодо цього, мовляв, соціальна пам'ять формується в ході комунікації, тому саме мова виступає ментальним кодом для її ретрансляції, є недостатньо переконливим, оскільки в роботі йдеться не про пам'ять як суспільний феномен, а про політику пам'яті як функцію політичних інститутів та історію як форму свідомості.

2) У перших двох розділах дисертації автором представлено значну кількість теоретичних підходів, авторських концепцій та аналітичних інструментів, що представляють досвід вивчення і застосування політики пам'яті в різних історичних епохах і країнах. Однак в емпіричній частині, представлений 3-ім і 4-им розділами дисертації, цей теоретико-методологічний апарат використовується явно недостатньо. Про це свідчать, зокрема, наукові висновки до цих підрозділів. У них майже виключно історична пам'ять характеризується як об'єкт політичного впливу, тоді як темою дисертації та спектром залучених підходів передбачається більш широкий розгляд проблеми.

3) Не зовсім відповідає класичній академічній традиції зміст заключної частини дисертації – її висновків. Їх призначення – узагальнення наукових результатів дослідження, а не просто перелік авторських заключень,

зроблених у попередніх частинах дисертації. Поєднання теоретичних і емпіричних підходів, співставлення даних, що містяться в різних тематичних підрозділах, мали б привести автора до якісно нового наукового знання. На жаль, висновки дисертації не дають про це достатньо повного уявлення.

Разом з тим, вказані застереження суттєвим чином не впливають на загальну позитивну оцінку результатів дисертаційного дослідження та мають характер рекомендацій або ж наукової дискусії.

З огляду на актуальність обраної теми, наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів, вважаю, що дисертаційна робота Бабки Володимира Леонідовича на тему «Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні» відповідає вимогам МОН України та «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.03 – політична культура та ідеологія.

Доктор політичних наук,
старший науковий співробітник,
керівник Центру досліджень проблем
Російської Федерації

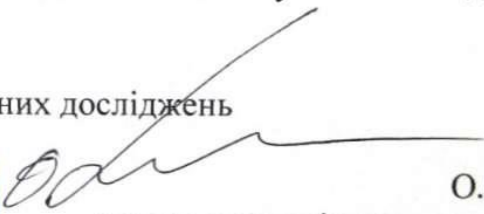
Національного інституту стратегічних досліджень

 М.М. Розумний

Підпис М. М. Розумного засвідчую.

Перший заступник директора
Національного інституту стратегічних досліджень

О.С. Власюк,
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України